

ปลูกต้นไม้ฉบับชาวบ้าน: กระบวนการทำได้จริงของดาบตำรวจวิชัย

นันทชัย ไตรรัตน์วงศ์^ก✉ อลิศรา มีนกะนิษฐ^ข

^กอาจารย์ ภาควิชาภูมิสถาปัตยกรรม

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

^ขรองศาสตราจารย์ ภาควิชาพืชสวน

คณะเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

✉ sisaketguy@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษากระบวนการปลูกต้นไม้ของดาบตำรวจวิชัย สุริยฤทธิ์ ในพื้นที่อำเภอปรางค์กู่ จังหวัดศรีสะเกษ เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลแรงบันดาลใจในการปลูก วิธีการปลูก การเลือกพื้นที่ปลูก การจัดการภายหลังการปลูก ด้วยวิธีการสัมภาษณ์และสรุปเชิงพรรณนา ผลของการศึกษาพบว่า การเข้าอบรมโครงการ “แผ่นดินธรรม แผ่นดินทอง” เป็นแรงบันดาลใจให้ดาบตำรวจวิชัย สุริยฤทธิ์ เริ่มทำกิจกรรมการปลูกต้นไม้ดังกล่าว พบว่า ข้อพิจารณาในการปลูกต้นไม้ของดาบฯ วิชัย ได้แก่ 1) เลือกต้นไม้ที่มีในท้องถิ่นที่ใช้ประโยชน์ได้ 2) เลือกฤดูกาลที่เหมาะสมกับการเจริญเติบโตของเมล็ดคือ ต้นฤดูฝน 3) ใช้วิธีการขุดหลุมและหยอดเมล็ด และ 4) เลือกปลูกในพื้นที่สาธารณะเพื่อให้เป็นประโยชน์สูงสุดแก่ชาวบ้านในพื้นที่ที่มีการขุดลอกหนอง บึง ถนน ซึ่งเป็นดินที่มีสภาพไม่แน่น นับเป็นการประยุกต์ภูมิปัญญาของคนคนเดียวที่ทำความมานะมุ่งมั่นจนเกิดประโยชน์แก่ชุมชน

คำสำคัญ: ดาบตำรวจวิชัย การปลูกต้นไม้ อำเภอปรางค์กู่ จังหวัดศรีสะเกษ

Local Planting Method: The Useful Process of Police Senior Sergeant Major Wichai

Nuntachai Trairatwong^{a,✉} Alisara Menakanit^b

^aLecturer, Department of Landscape Architecture,
Faculty of Architecture, Kasetsart University

^bAssociate Professor, Department of Horticulture
Faculty of Agriculture, Kasetsart University

✉sisaketguy@gmail.com

ABSTRACT

This research aimed to study the planting process of Police Senior Sergeant Major Wichai Suriyuthin Amphoe Prang Ku, Si Sa Ket Province in Thailand. Data on his inspiration, planting methods, area selection, and management after planting were collected from interviews and were descriptively analyzed. The study found that having participated in the "Pandin Dhum Pandin Thong Project" was the inspiration for Pol. Sen. Sgt. Maj. Wichai to start planting. His planting methods used local wisdom to take advantage of the natural settings. His planting criteria were: 1) choosing beneficial local trees; 2) seeds were collected to plant in the early rainy season for high survival percentage; 3) seeds were planted in the soil; and 4) choosing public areas for planting so that the trees would be beneficial to local people, especially those areas that were newly dug for ponds or along newly-constructed roads for uncompacted soil. Pol. Sen. Sgt. Maj. Wichai's tree planting has shown how one person can have a great impact on his community through strong intention and perseverance.

Keywords: Police Senior Sergeant Major Wichai; Planting Method; Amphoe Prang Ku; Si Sa Ket Province

บทนำ

พืชพรรณ (Plants) มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องโดยตรงกับการพัฒนาชุมชนและเมืองโดยจัดเป็นองค์ประกอบทางภูมิทัศน์ (Landscape) ที่สำคัญอย่างหนึ่งของเมืองอันจะเกี่ยวข้องกับการนำเอาความสวยงามของธรรมชาติเข้ามาปรับปรุงภูมิทัศน์ทั่วไปของชุมชนและเมือง นอกจากนี้พืชพรรณยังมีประโยชน์ในด้านอื่น ๆ เช่น ช่วยควบคุมสภาพอากาศ ควบคุมการมองเห็น การสัญจร การแบ่งพื้นที่ตามประเภทของกิจกรรม และการควบคุมการพังทลายของดิน เป็นต้น จากความสำคัญและประโยชน์ของพืชพรรณที่มีต่อสภาพแวดล้อมทำให้ชุมชนหรือเมืองต่าง ๆ ตระหนักถึงความสำคัญ บทบาท คุณค่า และประโยชน์ของการใช้พืชพรรณในการสร้างสรรค์ภูมิทัศน์สาธารณะ

การสร้างสรรค์ภูมิทัศน์สาธารณะชุมชนของตำบลารววิจัย สุริยทศ โดยการปลูกต้นไม้ตลอดระยะเวลา 25 ปีที่ผ่านมาภายในอำเภอปรางค์กู่ จังหวัดศรีสะเกษ นับว่าเป็นวิธีการที่น่าสนใจและน่าศึกษา เนื่องจากเป็นการเพิ่มพื้นที่สีเขียวแบบประหยัด สะดวก รวดเร็ว ความเป็นไปได้สูงในทางปฏิบัติ รวมทั้งเป็นการสงวนรักษาสภาพแวดล้อม หยุดความเสื่อมโทรมในกายภาคหน้า ก่อให้เกิดประโยชน์ได้อย่างครบวงจร อีกทั้งป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้นต่อไปได้ เป็นสิ่งที่ควรบอกกล่าวต่อชนรุ่นหลังให้คำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติมากขึ้น อย่างไรก็ตามการปลูกต้นไม้ของตำบลารววิจัย สุริยทศ ยังขาดการศึกษาวิเคราะห์อย่างเป็นระบบตามทฤษฎีและหลักการปลูกและขยายพันธุ์พืช เพื่อยืนยันคุณภาพการของกิจกรรมดังกล่าวด้วยหลักฐานเชิงประจักษ์ที่เชื่อถือได้ จึงได้จัดทำโครงการวิจัยนี้ขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อทำความเข้าใจวิธีการปลูกต้นไม้ของตำบลารววิจัย สุริยทศ โดยใช้หลักการหรือทฤษฎีการขยายพันธุ์พืช อันจะช่วยสร้างความตระหนักถึงประโยชน์ของการปลูกไม้ต้นที่หลากหลายในรูปแบบต่าง ๆ โดยคนในท้องถิ่น ซึ่งมีผลต่อการพัฒนาพื้นที่สาธารณะและสภาพแวดล้อมของชุมชนอย่างยั่งยืน

วิธีการศึกษา

พื้นที่ศึกษา

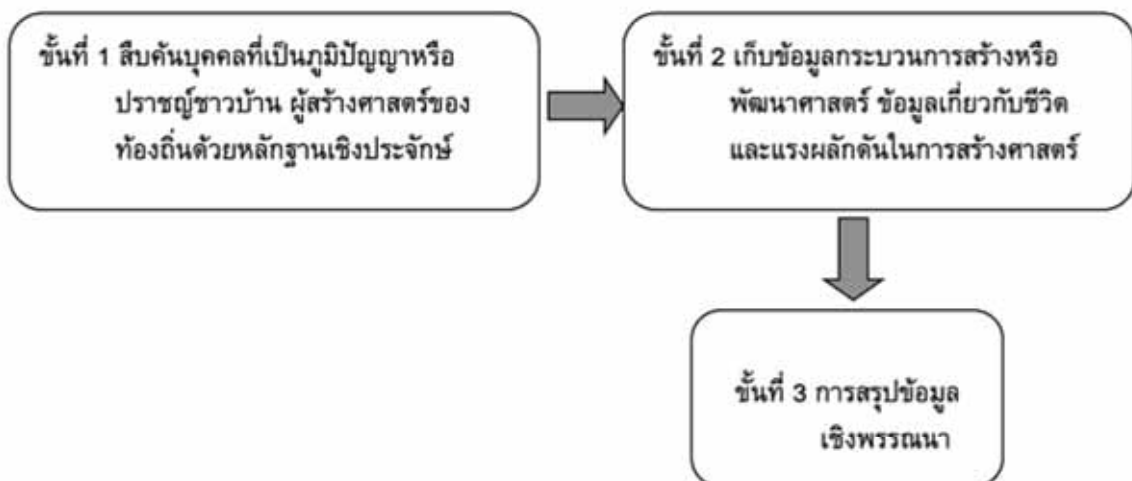
ตำบลตุม เป็น 1 ใน 10 ของอำเภอปรางค์กู่ ได้แก่ พิมาย กู่ หนองเชียงทูน ตุม สมอ โพธิ์ศรี สวาย ลำโรงปราสาท ตู พิมายเหนือ จำนวนประชากรทั้งสิ้นรวม 65,125 คน อำเภอปรางค์กู่ เดิมแยกมาจากอำเภอขุขันธ์ ตามประกาศกระทรวงมหาดไทยให้ยกฐานะตำบลพิมาย ตำบลกู่ ตำบลสมอ และตำบลหนองเชียงทูนขึ้นเป็นกิ่งอำเภอ เรียกว่า กิ่งอำเภอปรางค์กู่ เมื่อวันที่ 1 ธันวาคม 2501 โดยขึ้นอยู่ในการปกครองของอำเภอขุขันธ์ การตั้งชื่อของกิ่งอำเภอปรางค์กู่ ได้ถูกตั้งตามโบราณสถานที่สำคัญในท้องถิ่นคือพระปรางค์สามองค์ ซึ่งตั้งอยู่ที่บ้านกู่ ตำบลกู่ ได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นอำเภอในวันที่ 17 กรกฎาคม 2506 อำเภอปรางค์กู่ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของจังหวัดศรีสะเกษ มีพื้นที่ประมาณ 282.475 ตารางกิโลเมตร หรือ 178,421.87 ไร่ อยู่ห่างจากจังหวัดศรีสะเกษตามเส้นทางหลวงแผ่นดินสาย 220 จากจังหวัดศรีสะเกษ ถึงบ้านตรางสวายระยะทาง 40 กิโลเมตร และแยกเข้าอำเภอปรางค์กู่ตามเส้นทางหลวง แผ่นดินสาย 2167 ระยะทาง 20 กิโลเมตร รวมระยะทางจากจังหวัดถึงอำเภอปรางค์กู่ 60 กิโลเมตร พื้นที่ทั่วไป

เป็นที่ราบลุ่ม ไม่มีภูเขา พื้นดินส่วนใหญ่เหมาะแก่การทำนา ลักษณะดินเป็นดินปนทรายไม่มีแม่น้ำไหลผ่าน มีเพียงลำห้วยและหนอง (Watnakkharin, 2010)

ชั้นการศึกษา

ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. เก็บข้อมูลภูมิหลัง แร่บันดาลใจในการปลูกต้นไม้เพื่อชุมชนโดยการสัมภาษณ์ดาบตำรวจวิชัย สุริยุทธ
2. เก็บข้อมูลการเลือกพื้นที่ปลูกต้นไม้ วิธีการเตรียมพันธุ์ไม้สำหรับปลูก วิธีการปลูกและการจัดการ ภายหลังการปลูกโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้ให้ข้อมูลสำคัญคือ ดาบตำรวจวิชัย สุริยุทธ
3. สรุปข้อมูลเชิงพรรณนาเกี่ยวกับการเลือกพื้นที่ปลูกต้นไม้ รูปแบบการเตรียมต้นกล้า วิธีปลูกและการปฏิบัติภายหลังการปลูกต้นไม้ของดาบตำรวจวิชัย สุริยุทธ โดยการตีความจากข้อมูลสัมภาษณ์

ภาพที่ 1 ขั้นตอนการศึกษา

ผลการศึกษา

ประวัติของ ดาบตำรวจวิชัย สุริยุทธ

ดาบตำรวจวิชัย สุริยุทธ เกิดเมื่อวันที่ 3 สิงหาคม พ.ศ. 2489 ที่บ้านนาโนน ตำบลลำไ้ (ปัจจุบันคือ ตำบลหนองไ้) อำเภอกุหลาบบุรีรัมย์ จังหวัดศรีสะเกษ พ่อแม่มีอาชีพทำนา ฐานะทางบ้านยากจนต้องรับจ้างทำงานเป็นกรรมกรก่อสร้าง กระทั่งได้ศึกษาต่อที่โรงเรียนอุทุมพรพิสัย โรงเรียนศรีสะเกษวิทยาลัย และหลังจากจบจากโรงเรียนพลตำรวจ 3 จังหวัดนครราชสีมา ได้เข้ารับราชการตำรวจเมื่อปี พ.ศ. 2511

ประจำสถานีตำรวจภูธรเมืองศรีสะเกษ ต่อมาในปี พ.ศ. 2513 ย้ายมาประจำสถานีตำรวจภูธร อำเภอ
ปรางค์กู่ ตำแหน่งธุรการงานสอบสวนก่อนจะเกษียณอายุราชการในปี พ.ศ. 2549 โดยได้รับการเลื่อนยศ
เป็นนายตำรวจชั้นสัญญาบัตรในตำแหน่งร้อยตำรวจตรี

แรงผลักดันในการปลูกต้นไม้

ดาบฯ วิชัย เลือกประกอบอาชีพตำรวจ ก่อนที่จะพบกับจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญของชีวิต เมื่อได้รับการ
เสนอชื่อให้เข้าร่วมอบรมในโครงการ “แผ่นดินธรรม แผ่นดินทอง” ในปี พ.ศ. 2531 โครงการอธิบายว่า
ปัญหาของชาวชนบท คือ ไร่ วน เจ็บ ไร่ คือ การที่ชาวชนบทมีการศึกษาน้อย การห่างไกลความเจริญ
จน คือ ชาวอีสานอาศัยอยู่บนที่ราบสูงและแห้งแล้ง มีข้อจำกัดในเรื่องฤดูกาลโดยเฉพาะฤดูฝน เมื่อฝนไม่ตก
ต้องตามฤดูกาลก็ไม่สามารถประกอบอาชีพเกษตรได้จึงเกิดความยากจน เจ็บ คือ เมื่อร่างกายไม่สบาย ขาด
การรักษาที่ถูกต้องจึงเกิดอาการเจ็บป่วย เนื่องจากการขาดรายได้ จึงไม่มีค่าใช้จ่ายในการรักษา ด้วยระบบนี้
จึงเกิดเป็นวัฏฏะ ไร่ วน เจ็บ เมื่อจบการอบรม ดาบฯ วิชัย จึงเกิดสำนึกขึ้นภายในใจว่าสามารถทำอะไรให้
ผู้อื่นได้บ้าง ทำอย่างไรจึงจะใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดและทำอย่างไรชาวบ้านจึงจะมีความ
รักและหวงแหนภูมิลำเนา ที่ผ่านมามีชาวบ้านจำเป็นต้องออกจากบ้านเกิดเมืองนอนไปทำงานที่อื่นเพราะ
ปัญหาความแห้งแล้งและความยากจน เมื่อมาบวกกับความรู้ที่ได้จากโครงการ “แผ่นดินธรรม แผ่นดินทอง”
และการพิจารณาถึงลักษณะภูมิประเทศของอำเภอปรางค์กู่ซึ่งเป็นที่ดอน เมื่อถึงฤดูฝนน้ำจะไหลเข้าท่วมนา
ข้าว ส่วนในฤดูแล้งอากาศจะร้อนและแห้งแล้งจัด ไม่มีต้นไม้ ไม่มีควมร่มรื่น ดาบฯ วิชัย จึงมีแนวความคิด
ที่จะทำทุ่งให้เป็นป่า เปลี่ยนนาให้เป็นสวนต้นไม้ ทำไร่นาสวนผสม ซึ่งสอดคล้องกับพระราชดำริของ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวคือเศรษฐกิจพอเพียง และคำตอบคือ การปลูกต้นไม้

หลังจากนั้น ดาบฯ วิชัย จึงเริ่มปลูกต้นไม้ด้วยจิตใจที่แน่วแน่ เริ่มจากการเก็บลูกตาลที่ร่วงหล่นตาม
หัวไร่ปลายนามาปลูก ในช่วงแรก (ปี พ.ศ. 2531) ชาวบ้านในหลาย ๆ ตำบลของอำเภอปรางค์กู่ จังหวัด
ศรีสะเกษ ดูจะไม่คุ้นเคยกับภาพของชายคนหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับเมล็ดไม้ต้นต่าง ๆ ใส่ถุงปุ๋ยพร้อมด้วยจอบเสียมขึ้น
จักรยานยนต์คันเก่า ๆ ขับตระเวนไปปลูกตามที่สาธารณะต่าง ๆ ตามที่นา ริมถนน ทั่วๆ ไปในที่ซึ่งไม่ใช่
ที่ดินของตนเอง และกว่าที่เมล็ดจะงอกงามเจริญเติบโตขึ้น ออกดอกให้ผลต้องใช้เวลาไม่ต่ำกว่าสิบปี ไม่น่า
แปลกใจที่ชาวบ้านจะตั้งคำถามกับการกระทำดังกล่าวว่า “จะบ้าหรือ? จะปลูกไปทำไม”

ภาพที่ 2 ดาบตำรวจวิชัย สุริยพร

ดาบฯ วิชัย อธิบายว่าช่วงแรกที่เริ่มปลูก (ปี พ.ศ. 2531) อาจยังไม่เห็นผลเป็นรูปธรรม แต่ในปัจจุบันเห็นผลได้ชัดเจน รวมทั้งการมองเห็นภาพผลลัพธ์ที่ยั่งยืนในอนาคต ต้นไม้หลายต้นที่ปลูกจะเจริญเติบโตให้ชาวบ้านได้เก็บกินมีอาชีพและรายได้ 25 ปีผ่านไป อำเภอปรางค์กู่ จังหวัดศรีสะเกษ ในปัจจุบันสองข้างทางถนนกลายเป็นสีเขียว พื้นดินมีความชุ่มชื้น ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์จากต้นไม้ของดาบฯ วิชัย ความเปลี่ยนแปลงที่ยิ่งใหญ่ซึ่งเกิดขึ้นจากคนตัวเล็ก ๆ ที่ตั้งใจอย่างแน่วแน่และหัวใจที่เต็มไปด้วยความมุ่งมั่น ผลลัพธ์ของความสำเร็จต้องอาศัยระยะเวลาในการเติบโตที่ไม่ต่างจากต้นไม้ เวลา 25 ปีที่ถูกมองว่าเป็น “คนบ้า” กลายมาเป็น “ปราชญ์ชาวบ้าน” นักวิชาการอย่าง อ.เสรี พงศ์พิศ ให้ความหมายของปราชญ์ชาวบ้านว่า คือ ผู้ที่ได้รับการยอมรับจากสังคม ปราชญ์ชาวบ้านจึงเป็นผู้เข้าใจปรัชญาชีวิตอย่างลึกซึ้งซึ่งช่วยให้ผู้คนเห็นคุณค่าและความหมายของชีวิต เข้าใจที่มาสาเหตุของปัญหาและเป็นผู้ดำเนินการแสวงหาทางออกด้วยสติปัญญา ปราชญ์ชาวบ้านมองชีวิตอย่างรอบด้านเป็นองค์รวมไม่แยกส่วนและยึดมั่นในคุณค่าและคุณธรรม โดยทั่วไปคนที่ปราชญ์ย่อมไม่ยกย่องตัวเองว่าเป็นปราชญ์ คนอื่นโดยเฉพาะนักวิชาการเอ็นจีโอ คนนอกชุมชนที่ยกย่องและให้เกียรติเรียกพวกเขาว่าปราชญ์ชาวบ้าน (Phongphit, 2010)

วิธีปลูกต้นไม้ของดาบตำรวจวิชัย สุริยพร

การปลูกด้วยเมล็ดของดาบตำรวจวิชัย สุริยพร

การเก็บเมล็ด

เก็บจากธรรมชาติ การเก็บเมล็ดไม้ต้นส่วนใหญ่ ดาบฯ วิชัยจะรวบรวมจากกลุ่มต้นไม้ที่เจริญเติบโตเร็วในท้องถิ่นที่มีคุณค่าและมีประโยชน์สูงสุดในสภาพธรรมชาติ ซึ่งมีการร่วงของเมล็ดอยู่ได้โคนต้น เนื่องจากเมล็ดที่เก็บจากท้องถิ่นเดิมสามารถปรับตัวและเจริญเติบโตได้ปกติ ลักษณะของเมล็ดจะเป็นแบบผลที่แก่แล้วแตกเมล็ดร่วง และจะเริ่มจากการปลูกในระยะที่อยู่ห่างจากต้นเดิมไม่มากนัก โดยมีระยะที่ไม่แน่นอน แต่จะใช้การสังเกตจากทรงพุ่มเดิมที่โตเต็มที่แล้วของต้นแม่ เช่น ต้นตาล *Borassus flabellifer* L. ทรงพุ่มเมื่อโตเต็มที่กว้าง 4 เมตรก็จะปลูกในระยะ 3 - 4 เมตร ต้นขี้เหล็ก *Senna siamea* (Lam.) Irwin & Barneby จะปลูกในระยะ 2 - 3 เมตร เนื่องจากทรงพุ่มค่อนข้างแคบ การปลูกด้วยระยะที่ถี่จะทำให้ต้นไม้ขึ้นแน่นเต็มพื้นที่ได้เร็ว การปลูกจากเมล็ดที่ร่วงจากต้นแม่โดยทันทีเมล็ดจะมีอายุที่เหมาะสมหรือความสามารถในการงอกสูง เมื่อเก็บมาใหม่ ๆ จะงอกได้เป็นเปอร์เซ็นต์สูงและให้ต้นกล้าที่แข็งแรง แต่ถ้าเมล็ดมีอายุนับจากเก็บจากต้นแม่เป็นระยะเวลานาน โดยเฉพาะเก็บในสภาพแวดล้อมที่ไม่เหมาะสมจะงอกได้น้อยหรืองอกแล้วได้ต้นกล้าที่ผิดปกติ

วิธีการปลูก

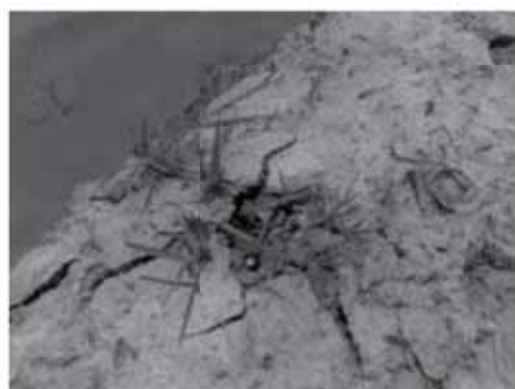
“ปลูกโดยไม่กลบเมล็ด” โดยใช้เสียมแทงดินให้เกิดเป็นหลุมขนาด 20 x 10 เซนติเมตรและใส่เมล็ดหลุมละ 3 - 4 เมล็ด ยกเว้นเมล็ดที่มีขนาดใหญ่และเป็นเมล็ดที่มีค่า เช่น มะค่าโมง *Azelia xylocarpa* (Kurz) Craib จะใส่เพียง 1 เมล็ด หากเป็นเมล็ดที่เล็กหรือปลิวไปได้เมื่อถูกลมพัด เช่น อะราง *Peltophorum dasyrachis* (Miq.) Kurz จะกลบหน้าดินเพียงเล็กน้อย เรียกวิธีการปลูกนี้ว่า หยอดเมล็ด

ภาพที่ 3 เมล็ดมะค่าโมง *Afzelia xylocarpa* (Kurz) Craib ที่ถูกถูกระเทาะเปลือกก่อนปลูก

ภาพที่ 4 ดาบบา วิชัย สาธิตวิธีการปลูก

ภาพที่ 5 เมล็ดมะค่าโมง *Afzelia xylocarpa* (Kurz) Craib หลังจากการปลูกโดยไม่กลบเมล็ด

การขุดหลุมปลูกในบริเวณที่มีการขุดลอกพื้นที่นาใหม่ ซึ่งดินมีความร่วนและใช้เสียมขนาดยาวแทงลงดินเพื่อให้เกิดหลุมปลูกขนาด 20 x 10 เซนติเมตร โดยมีระยะห่างระหว่างหลุม 2 เมตร ดังภาพที่ 4 สำหรับเมล็ดมีน้ำหนัก เช่น เมล็ดมะค่าโมง *Azelia xylocarpa* (Kurz) Craib ส่วนใหญ่จะไม่มีกรกลบหลุมและรดน้ำ (ภาพที่ 5) ยกเว้นเมล็ดที่มีน้ำหนักเบา เช่น อะราง *Peltophorum dasyrachis* (Miq.) Kurz จะกลบด้วยดินเพียงเล็กน้อยเพื่อป้องกันลมพัด

เมล็ดที่ปลูกส่วนใหญ่เป็นเมล็ดที่มีอายุปานกลาง (Medium Lived Seeds) เมล็ดกลุ่มนี้มีอายุได้ 2 – 15 ปี หากเก็บรักษาไว้ในสภาพความชื้นต่ำและหากมีอุณหภูมิต่ำด้วยยิ่งดี บางชนิดเช่น ต้นมะค่าโมงซึ่งมีเปลือกแข็ง เมล็ดที่มีเปลือกแข็งหากไม่ได้รับอันตรายใด ๆ จะมีชีวิตอยู่ได้น้อยที่สุด 15 – 20 ปี ที่มากที่สุดอาจถึง 75 – 100 ปี (Wattanaputi, 1995) ความชื้นจากน้ำฝนและความชื้นในดินไม่สามารถผ่านเข้าไปได้ ดาบฯ วิชัยได้ใช้วิธีการเปิดเปลือกเมล็ดออกให้เป็นผลประมาณ 0.5 เซนติเมตร เพื่อให้ความชื้นเข้าไปกระตุ้นกระบวนการหายใจและกระบวนการเมแทบอลิซึมเพื่อการงอกต่อไป

ต้นมะค่าโมงเป็นไม้ยืนต้น ซึ่งดาบฯ วิชัย ได้ใช้เวลาในการศึกษาและสังเกตการเจริญเติบโตของเมล็ดจึงพบว่า หากนำเมล็ดที่คัดไว้และปลูกในทันทีมักจะไม่งอก เพราะเมล็ดมะค่าโมงมีความแข็งแรงและงอกยาก การใช้มีดบากเปลือกเมล็ดไว้เล็กน้อย น้ำจะถูกดูดซึมเข้าไปในเมล็ดแล้วต้นจะงอกได้ดี ส่วนต้นตาลจะปลูกได้ง่ายกว่า โดยใช้ชุดจอบลงไปทีเดียวแล้วจึงหยอดเมล็ดลงไปใช้เวลาออกเร็วกว่าเมล็ดมะค่าโมง จากการสังเกตดังกล่าว ดาบฯ วิชัย จึงเลือกที่จะปลูกโดยใช้เมล็ดมากกว่ากล้าไม้ เนื่องจากการปลูกโดยใช้กล้าไม้ต้องใช้ความเอาใจใส่ดูแลมาก แต่ถ้าใช้เมล็ดปลูกในช่วงฤดูฝนก็ไม่ต้องดูแลอะไรมากเพราะธรรมชาติจะดูแลเมล็ดเหล่านั้นอยู่แล้วด้วยความชุ่มชื้น

สำหรับเมล็ดต้นยางนา *Dipterocarpus alatus* Roxb. Ex G.Don ดาบฯ วิชัย ให้ความเห็นว่า หลังจากเก็บเมล็ดแล้วควรปลูกให้หมดในเวลา 1 สัปดาห์ หากปลูกหลังจากนั้นเมล็ดจะไม่งอกเนื่องจากความชื้นในเมล็ดจะแห้งภายในเวลา 1 สัปดาห์ ในข้อนี้มีทฤษฎีที่เกี่ยวข้องซึ่งสนับสนุนแนวคิดของดาบฯ วิชัย คือ เรื่องความชื้นภายในเมล็ดพันธุ์ (Seed Moisture Content) ปริมาณน้ำที่มีอยู่ในเมล็ดปกติคิดเทียบกับน้ำหนักสดของเมล็ดแล้วคูณด้วยหนึ่งร้อยได้เป็นจำนวนร้อยละ การดูดน้ำเข้าเมล็ดขึ้นอยู่กับความหนาของเปลือกเมล็ด ลักษณะของเปลือกเมล็ดและส่วนประกอบของเมล็ดด้วยคือ ถ้าเมล็ดประกอบด้วยโปรตีน เช่น ถั่ว จะดูดน้ำได้เร็ว ถ้าเป็นคาร์โบไฮเดรต เช่น ข้าว จะดูดน้ำได้ช้ากว่า ถ้าเป็นน้ำมัน เช่น เมล็ดฝัก จะดูดน้ำเข้าเมล็ดได้ช้าที่สุดและโดยทฤษฎีแล้วความชื้นในเมล็ดจะสมดุลกับความชื้นในอากาศโดยรอบ (Wattanaputi, 1995)

พื้นที่ปลูก

“ที่สาธารณะ” และการเลือกพื้นที่ปลูกต้นไม้ของดาบตำรวจวิชัย สุริยุทธ

กรมที่ดิน กระทรวงมหาดไทย ให้ความหมายของ “ที่สาธารณประโยชน์” ว่าหมายถึงที่ดินที่ทางราชการได้จัดให้หรือสงวนไว้เพื่อให้ประชาชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกันตามสภาพแห่งที่นั้น หรือที่ดินที่ประชาชนได้ใช้หรือเคยใช้ประโยชน์ร่วมกันมาก่อน ไม่ว่าปัจจุบันจะยังใช้อยู่หรือเลิกใช้แล้วก็ตาม เช่น ที่ที่เลี้ยงสัตว์ ป่าช้าฝังและเผาศพ ห้วย หนอง ที่ขายถ้ำ หางหลวง ทะเลสาบ เป็นต้น ตามกฎหมายถือว่าเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดินสำหรับพลเมืองใช้ร่วมกัน ผู้ใดจะเข้ายึดถือครอบครองเพื่อประโยชน์แต่เฉพาะ

ตนนั้นไม่ได้ เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่ตามที่ระเบียบและกฎหมายกำหนดไว้ หากฝ่าฝืนจะมีความผิดและได้รับโทษตามกฎหมายที่ดินหรือกฎหมายอื่นที่กำหนดไว้โดยเฉพาะ (Department of Lands, 2010)

ดาบฯ วิชัยเลือกปลูกต้นไม้ทุกแห่งในที่สาธารณะ ตามถนนหนทาง ป่าช้า วัด โรงเรียน ไร่นา ไม่ได้พิจารณาว่าชาวบ้านจะมีความคิดเห็นกับกิจกรรมนี้อย่างไรและเป็นพื้นที่ของใคร ทุกเช้าดาบฯ วิชัยจะออกจากบ้านตั้งแต่เวลาห้านาฬิกา นำเมล็ดพันธุ์บรรจุใส่ถุงปุ๋ย ใส่ท้ายรถจักรยานยนต์ขับตระเวนไปเรื่อย ๆ ทั้งในวันที่ฝนตกและหลังเลิกงาน รวมทั้งมีการวางแผนไว้ในวันต่อไปว่าจะไปปลูกต้นไม้ในบริเวณไหน ซึ่งดาบฯ วิชัยได้ทำเป็นกิจวัตรมาตลอดยี่สิบห้าปี ตามคำขวัญที่ดาบฯ วิชัย ได้ตั้งไว้ว่า “วันไหนไม่ได้ไปปลูกต้นไม้ก็เหมือนพระไม่ได้ออกบิณฑบาต กิจของสงฆ์คือการบิณฑบาต กิจของดาบฯ วิชัย คือปลูกต้นไม้” หากแต่กิจของดาบฯ วิชัย จะทำในช่วงเช้าพรรษาซึ่งเป็นฤดูฝน เพราะเนื้อดินมีความชุ่มชื้นอ่อนตัวและขุดง่าย ต้นไม้ไม่ต้องดูแลมาก การปลูกในฤดูแล้งต้นไม้จะขาดน้ำซึ่งจะส่งผลต่อการเจริญเติบโตของต้นไม้ จากข้อมูลการสัมภาษณ์ดาบฯ วิชัย ร่วมกับการใช้แผนที่ทางหลวงประกอบพบว่าพื้นที่สาธารณะในอำเภอปรางค์กู่ จังหวัดศรีสะเกษที่ดาบฯ วิชัย ได้ปลูกต้นไม้แบ่งออกเป็นพื้นที่ริมถนน พื้นที่ริมน้ำ ป่าช้า ดอนปู่ตา วัด และโรงเรียน

ดินปลูก

ในบริเวณที่มีชุดคลองขุดบึงถมที่ใหม่จะเป็นพื้นที่แรก ๆ ที่ดาบฯ วิชัยเลือกปลูก เนื่องจากการชุดคลองต้องมีการถางดินขึ้นมา ดินจะมีความโปร่งและความชุ่มชื้น การนำเอาเมล็ดไปหยอดใส่ในพื้นที่ดังกล่าว เมล็ดจะสามารถขึ้นได้ง่ายเพราะดินที่มีการชุดใหม่ ๆ เนื้อดินจะโปร่งมีถ่ายเทอากาศและเก็บความชื้นได้ดีหากได้รับน้ำฝน ดาบฯ วิชัยให้เหตุผลว่าหากไม่รีบถือโอกาสปลูกต้นไม้ในช่วงนั้น ดินจะอัดแน่นและต้นไม้จะขึ้นยาก รวมทั้งกล่าวถึงลักษณะของดินที่ควรปลูกต้นไม้ว่าควรเป็นดินที่มีปุ๋ยอินทรีย์วัตถุ ดินที่มีอากาศโปร่งหรือร่วนซุยและดินที่มีความชุ่มชื้นเสมอ แต่ดินลักษณะดังกล่าวนี้ในเขตพื้นที่อำเภอปรางค์กู่ จังหวัดศรีสะเกษและในภาคอีสานบางแห่งไม่มี จึงจำเป็นต้องหาโอกาสปลูกต้นไม้ในที่ที่มีการชุดลอกห้วย หนอง คลอง บึง หรือบริเวณที่มีการสร้างหรือตัดถนนใหม่ ๆ ที่เนื้อดินไม่อัดแน่นหรือยุบตัวแน่น โดยชุดแล้วก็หยอดเมล็ดลงในดิน

ช่วงเวลาปลูก

ดาบฯ วิชัย เลือกปลูกต้นไม้ก่อนฤดูฝนเล็กน้อยจนผ่านฤดูฝนคือช่วงเช้าพรรษา (ปลายเดือนกรกฎาคมถึงปลายเดือนตุลาคม— ผู้ศึกษา) พอออกพรรษาจะเป็นช่วงที่ดาบฯ วิชัยเริ่มเก็บสะสมเมล็ดต่าง ๆ อย่างเช่นเมล็ดตาล โดยจะเก็บจากแหล่งที่มีการทำขนมตาลขาย โดยบอกกล่าวกับแม่ค้าให้ช่วยเก็บเมล็ดไว้ให้ด้วยซึ่งก็ได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี ในช่วงต้นฤดูฝน (เดือนมิถุนายน) เมื่อฝนตกลงมาดินจะยุบตัวเข้าและเกิดความชื้นสะสมที่ผิวดิน ซึ่งความชื้นนี้เองจะทำให้เมล็ดพันธุ์งอก รากจะหยั่งลงได้ลึกและงอกงามขึ้นตามลำดับ ในฤดูฝนและในฤดูต่อมาเมล็ดจะพัฒนาเป็นต้นกล้าต่อไปโดยไม่ต้องรดน้ำและไม่ต้องใส่ปุ๋ย ตามที่ดาบฯ วิชัยเฝ้าสังเกตพบว่าเมล็ดส่วนใหญ่ที่ร่วงอยู่ใต้ต้นเดิมมักจะงอกเองได้ในสภาพธรรมชาติแม้ไม่มีการให้ปุ๋ย

มนทิ โพธิ์ทัย กล่าวถึงเวลาของการปลูกต้นไม้ (Timing of Planting) ว่า หากกล่าวโดยทั่วไป เวลาที่ดีที่สุดสำหรับการปลูกคือ เมื่อดินมีความชื้นสภาพบรรยากาศมีความชื้นและอัตราการระเหยต่ำ วันที่แล้งแดดจัดและลมพัดจัดควรหลีกเลี่ยง ในประเทศที่มีฤดูแล้งและฤดูฝนแยกกันอย่างสิ้นเชิง การปลูกควรดำเนินการในช่วงระยะที่มีฝนตกสม่ำเสมอและติดต่อกันควรเริ่มปลูกทันทีที่ฝนมีความชื้นพอเหมาะและแนะนำว่า “การปลูกต้นไม้ในระยะต้นฤดูฝน จะให้ผลในด้านการเจริญเติบโตและเปอร์เซ็นต์การรอดตายดีกว่าการปลูกในปลายฤดูฝน” (Photai, 1993)

ปัจจัยที่จำเป็นต่อการงอกของเมล็ดมี 3 ปัจจัยคือ น้ำ ออกซิเจน และอุณหภูมิ เมื่อเมล็ดได้รับปัจจัยดังกล่าวที่เหมาะสมและเพียงพอต่อความต้องการของเมล็ดจะสามารถงอกและเจริญเติบโตเป็นต้นพืชที่แข็งแรงได้ การปลูก ต้นไม้ด้วยเมล็ดของดาบฯ วิชัยมีความสัมพันธ์กับปัจจัยทั้ง 3 คือ

เมื่อเมล็ดพันธุ์จะงอก ความชื้นเป็นปัจจัยที่จะกระตุ้นให้เมล็ดตื่นตัว เมื่อเปลือกเมล็ดอ่อนนุ่มทำให้รากแทง ผ่านเปลือกได้สะดวกมากขึ้น ดาบฯ วิชัยจึงเลือกปลูกในช่วงต้นฤดูฝน (เดือนมิถุนายน) เมื่อฝนตกอย่างสม่ำเสมอ ดินจะเก็บน้ำไว้ในรูปของความชื้น เมล็ดจึงได้รับน้ำในรูปของความชื้นตลอดช่วงเวลาดังกล่าว ออกซิเจน มีความสำคัญต่อกระบวนการหายใจของเมล็ดที่กำลังงอก เมล็ดที่กำลังงอกต้องการพลังงานและพลังงานนั้นได้จากกระบวนการออกซิเดชัน โดยใช้ ออกซิเจน เมล็ดที่กำลังงอกมีอัตราการหายใจสูงเมื่อเทียบกับการหายใจในช่วงอื่น ๆ และมีกิจกรรมการสลายเอนไซม์อาหารที่เก็บสะสมไว้ วิธีการไม่กลบเมล็ด หลังจากการหยอดเมล็ดลงหลุมของดาบฯ วิชัย ช่วยให้เมล็ดได้รับออกซิเจนจากบรรยากาศได้มากกว่าอากาศที่อยู่ในดินซึ่งมีเพียงร้อยละ 25 เมื่อมีการกลบเมล็ด ยกเว้นเมล็ดที่มีความบางและน้ำหนักเบาจะกลบเมล็ดด้วยดินเพียงเล็กน้อยเพื่อป้องกันลมพัด อุณหภูมิมีความสำคัญต่อการควบคุมและอัตราการเกิดปฏิกิริยาทางชีวเคมี ซึ่งมีผลต่อการเจริญเติบโตของพืชด้วยความแตกต่างของชนิดและถิ่นกำเนิดของพืช ทำให้พืชมีความต้องการอุณหภูมิที่เหมาะสมสำหรับการงอกที่แตกต่างกัน ดังนั้นการเลือกพรรณไม้ยืนต้นท้องถิ่นมาปลูกในพื้นที่เดิมของดาบฯ วิชัย จึงทำให้เมล็ดไม่ต้องปรับตัวในเรื่องของอุณหภูมิของพื้นที่มากนัก กระบวนการงอกและการพัฒนาของเมล็ดจึงดำเนินต่อไป

ตารางที่ 1 แสดงชนิด การใช้ประโยชน์และพื้นที่ปลูกพรรณไม้ของดาบตำรวจวิชัย สุริยทุธ

ชนิดพรรณไม้	การใช้ประโยชน์	พื้นที่และรูปแบบการปลูก
ประดู่ป่า <i>Pterocarpus macrocarpus</i> Kurz.	- เนื้อไม้ใช้ก่อสร้าง - ใบอ่อนใช้เป็นอาหารสัตว์	- ปลูกแบบกระจายในพื้นที่ธรรมชาติ และพื้นที่หัวไร่ปลายนา
ยางนา <i>Dipterocarpus alatus</i> Roxb. Ex G.Don.	- เนื้อไม้ ใช้ก่อสร้าง เครื่องจักรสาน - น้ำมันยางทำขี้ผึ้ง ยาแนวเรือ น้ำ ฝาดสีน้ำตาลใช้ย้อมผ้า - เปลือกต้นแก้ท้องเสีย ทำน้ำมันใส่ แผล - ผลทำไม้ประดับแห้ง	- ปลูกแบบกระจายในพื้นที่ธรรมชาติ และพื้นที่หัวไร่ปลายนา - ปลูกเป็นแนวตามพื้นที่ริมน้ำ
ซี้เหล็กไทย <i>Senna siamea</i> (Lam.) Irwin &	- เนื้อไม้ ใช้ในงานหัตถกรรม - ครีวเรือน เช่น ห่อผ้าไหม	- ปลูกเป็นแนวเส้นตรงริมถนน - ปลูกประดับให้ร่มเงา

ชนิดพรรณไม้	การใช้ประโยชน์	พื้นที่และรูปแบบการปลูก
Barneby	- เป็นอาหาร - ยอดอ่อนเป็นสมุนไพร เช่น ยา ระบาย คลายเครียด ลดความดันโลหิต - เป็นไม้พลังงาน เช่น ถ่าน - ดอกสร้างสวยงาม	
สะเดา <i>Azadirachta indica</i> AJuss, ver, <i>Siamensis</i> Valetton	- ดอก ยอดอ่อนเป็นอาหาร - เปลือกและรากเป็นยาสมุนไพร เช่น รักษาเบาหวาน - เมล็ด สกัดเอาน้ำมันใช้จุดตะเกียง - ยากำจัดแมลง - เนื้อไม้สามารถก่อสร้างได้	- ปลูกเป็นแนวเส้นตรง ริมถนน - ปลูกแบบกระจายในพื้นที่ธรรมชาติ และพื้นที่หัวไร่ปลายนา
ราชพฤกษ์ (คูณ) <i>Cassia fistula</i> L.	- เป็นไม้มงคล ใช้ในพิธีกรรมต่างๆ เช่น ขึ้นบ้านใหม่ - เป็นยาสมุนไพร ดอก แก้ไข้ ใบ ต้มกินเป็นยาระบาย - แก่นใช้เคี้ยวหมาก - ไม้ต้นประดับ ดอกมีสีสวย	- ปลูกเป็นแนวเส้นตรง ริมถนน
มะค่าโมง <i>Azferlia xylocarpa</i> (Kurz) Craib	- เนื้อไม้ใช้ก่อสร้างและทำเครื่องมือเกษตรกรรม - เนื้อไม้เมื่อดองรับประทานได้ - ดอกสวยงามและผลโตสะดูตา	- ปลูกเป็นแนวเส้นตรงริมถนน
สัก <i>Tectona grandis</i> L.f.	- เนื้อไม้ใช้ก่อสร้าง ทำเครื่องเรือนและแกะสลัก - แก่นและใบ ขับลมในลำไส้ รักษาเบาหวาน	- ปลูกเป็นส่วนป่าภายในบริเวณวัดและป่าช้า
ตาล <i>Borassus flabellifer</i> L.	- ผลสุกใช้ทำขนม เมล็ดอ่อนรับประทานสด - กาบใบใช้ทำไม้กวาด เครื่องจักรสาน - จวงตาลต้มน้ำดื่มแก้พิษตานซาง	- ปลูกเป็นแนวเส้นตรงริมถนน - ปลูกเป็นแนวตามพื้นที่ริมน้ำ
อะราง <i>Peltophorum dasyrachis</i> (Miq.) Kurz	- เปลือกแก้ท้องร่วง - เป็นไม้เบิกนำโตเร็วเหมาะกับการฟื้นฟูป่าเสื่อมโทรม	- ปลูกเป็นแนวเส้นตรงริมถนน - ปลูกประดับให้ร่มเงา

ชนิดพรรณไม้	การใช้ประโยชน์	พื้นที่และรูปแบบการปลูก
อินทนิลน้ำ <i>Lagerstromia speciosa</i> (L.) Pers.	- ดอกสีเหลืองเป็นช่อห้อยสวยงาม - ใบชงน้ำดื่มแก้เบาหวาน เปลือกแก้ ไข้ แก้ท้องเสีย รากรักษาแผลในปาก	- ปลูกเป็นแนวเส้นตรงริมถนน - ปลูกประดับให้ร่มเงา
แคนา <i>Dolichandrone serrulata</i> (DC.) Seem.	- ดอกและยอดอ่อนรับประทานได้	- ปลูกเป็นแนวเส้นตรงริมถนน - ปลูกประดับให้ร่มเงา
กระโดน <i>Careya sphaerica</i> Roxb.	- เปลือกใช้ทำเชือก ใบรักษาแผล ดอกเป็นยาบำรุงหลังคลอดบุตร ใบ อ่อนรับประทานได้	- ปลูกแบบกระจายในพื้นที่ธรรมชาติ และหัวไร่ปลายนา

บทสรุป

การที่ดาบตำรวจวิชัย สุริยฤทธิ์ ซึ่งเป็นชาวศรีสะเกษโดยกำเนิด ได้เห็นถึงปัญหาการทำกินที่เกิดขึ้นกับชุมชนมาเป็นเวลาหลายปีตั้งแต่มารับราชการที่สถานีตำรวจภูธรอำเภอปรางค์กู่และด้วยสภาพแวดล้อมในอดีตของ อำเภอปรางค์กู่ จังหวัดศรีสะเกษ ที่ไม่เหมาะแก่การทำเกษตรประเภทอื่น นอกจากการทำนาปี ภายหลังจากทำนา ชาวบ้านจึงอพยพไปทำงานยังที่อื่นเพื่อเลี้ยงปากท้องก่อนที่จะกลับมาเกี่ยวข้าวในช่วงปลายปีอีกครั้งหนึ่ง ดาบฯ วิชัย จึงพยายามศึกษาหาทางแก้ไขเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้โดยไม่ต้องออกไปประกอบอาชีพยังท้องถิ่นอื่น เมื่อหน่วยงานต้นสังกัดได้ส่งให้ท่านเข้าร่วมอบรมในโครงการ “แผ่นดินธรรม แผ่นดินทอง” จึงเป็นแรงบันดาลใจให้เกิดการคิดแก้ปัญหาเรื่องความยากจนภายในท้องถิ่นด้วยการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์ให้สูงสุดอย่างยั่งยืน

วิธีการปลูกต้นไม้ของดาบฯ วิชัย อาศัยภูมิปัญญาที่ใช้ประโยชน์จากธรรมชาติมากที่สุด สรุปได้ดังนี้

1. ชนิดต้นไม้ เลือกไม้ที่มีในท้องถิ่นที่ใช้ประโยชน์ได้เพื่อสามารถเจริญเติบโตได้ดีในสภาพแวดล้อมที่เป็นอยู่ โดยเลือก “การปลูกไม้ยืนต้นท้องถิ่น” เนื่องจากการสังเกตพฤติกรรมของชาวบ้านที่ได้ใช้ประโยชน์ใบ ดอก ผลและลำต้นจากไม้ยืนต้นท้องถิ่น ตั้งแต่เริ่มปลูกในปี พ.ศ. 2531

2. วิธีการปลูก เลือกเก็บเมล็ดไม้ท้องถิ่นที่ร่วงอยู่ตามโคนต้นเพื่อไม่ต้องลงทุนและ/หรือใช้เวลาในการหาต้นพันธุ์

3. พื้นที่ปลูก

3.1 เลือกพื้นที่สาธารณะเพื่อให้คนในชุมชนใช้ประโยชน์ได้

3.2 เลือกพื้นที่ที่มีการขุดลอก ห้วย หนอง คลอง บึง หรือบริเวณที่มีการสร้างหรือตัดถนนใหม่ ๆ เพื่อให้ดินไม่อัดแน่นหรือยุบตัว สะดวกต่อการขุดหลุมหยอดเมล็ดและเหมาะสมต่อการเจริญเติบโตของเมล็ด

4. ช่วงเวลาที่ปลูก เลือกปลูกในช่วงต้นฤดูฝนเพื่อให้มีน้ำเพียงพอต่อการเจริญเติบโตของเมล็ดและต้นกล้า ทำให้ร้อยละของการรอดตายสูง นับได้ว่าความคิดริเริ่มและความมานะบากบั่นของดาบตำรวจวิชัย สุริยุทธ ที่ได้ปลูกไม้ต้นด้วยภูมิปัญญา ท้องถิ่นอย่างต่อเนื่องเป็นระยะเวลากว่า 25 ปี ได้เกิดผลที่เป็นรูปธรรมก่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชน

จากวิธีการปลูกต้นไม้ฉบับชาวบ้านที่ทำได้จริงของดาบตำรวจวิชัย สุริยุทธ นับเป็นหนึ่งในแรงขับเคลื่อนเพื่อให้องค์กรท้องถิ่นและหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องได้เห็นถึงความสำคัญและให้คำแนะนำในการเปิดโอกาสสำหรับการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างชุมชนต่าง ๆ เพื่อสร้างเครือข่ายของชุมชน เช่น การจัดเวทีสัมมนาที่เกี่ยวข้องกับการปลูกต้นไม้ด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยชี้ให้เห็นถึงประโยชน์ของการปลูกต้นไม้ในด้านต่าง ๆ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชน

เอกสารอ้างอิง

- Department of Lands. (2010). *Public Space* [In Thai]. Retrieved August 12, 2010 from <http://www.dol.go.th>
- Photai, M. (1993). *Reforestation* [In Thai]. Bangkok, Thailand: Forest Industry Organization.
- Wattanaputi, N. (1995). *Plant Propagation* [In Thai]. Bangkok, Thailand: Odeon Store.
- Phongphit, S. (2010). *Hundred words should know* [In Thai] Bangkok, Thailand: Palang Punya Publishing.
- Watnakkharin (2010). *Amphoe Prang Ku*. [In Thai] Retrieve May 5, 2014 <http://www.watnakkharin.com/wat-2014/index.php/2014-05-18-05-23-31>

